

Novembre, un estat de la ment? Meditacions sobre l'espai, el clima i l'home

María del Carmen Llasat

El darrer estiu vaig participar en un congrés internacional que es va celebrar a Espoo, prop de Hèlsinki, i que, sota el lema *Clima i Aigua*, havia convocat un ampli espectre de la comunitat científica internacional. Era un congrés on estaven representats una gran part dels principals organismes internacionals, com ara la UNESCO, la Unió Europea, l'Organització Meteorològica Mundial..., amb la intenció d'obtenir, no solament conclusions científiques, sinó també conclusions que incideixin en les polítiques d'actuació futures, inclòs el camp de l'educació i la formació. Òbviament, es van tractar una gran diversitat de temes, però el principal fil conductor era l'anàlisi de l'impacte d'un possible canvi climàtic sobre els recursos hídrics en tot el món. Un problema que solament pot trobar una solució si es tracta des de la perspectiva de la interrelació home-natura, natura-home, o, en aquest cas, home-clima, clima-home.

Quantes vegades no ens hem adonat que és molt important el paper del clima en la vida i en els hàbits de l'ésser humà? Quantes vegades hem associat un dia ennuvolat amb una certa tristor que, tot penetrant-nos des de fora, ens arriba a envair i a modificar el comportament que hauríem manifestat sota un cel serè? I quantes vegades no es diu a l'escola "Els nens estan nerviosos. Sembla que plourà?" (si aquest raonament fos correcte no hauríem de preocupar-nos de la sequera que comença a ofegar-nos).

És evident que la història no pot considerar-se solament com una conseqüència del clima, perquè depèn d'altres factors culturals, polítics, econòmics...; però també és veritat que no pot ser compresa sense considerar el clima, que de vegades constitueix el fons, d'altres proporciona una oportunitat o dona lloc a una catàstrofe, i d'altres proposa un repte cap a noves solucions.

Podríem pensar que ens trobem dins d'un quadre figuratiu amb un paisatge al fons. Alguna vegada us heu adonat de la quantitat d'informació que ens poden donar els petits detalls d'un quadre, com pot ser el propi color del cel? Ja m'hi havia fixat quan vaig estar a Anglaterra, però ho vaig corroborar definitivament quan vaig estar a Finlàndia. Allà, el blau del cel, per molt serè que sigui, no pot arribar mai a igualar el nostre blau. El blau del Mediterrani és viu, ple de llum i reflexos

que conviden a passar llargues hores a l'aire lliure. És el cel de Sorolla. El blau del cel a més de 50° de latitud és esmoreït, fred, poc acollidor. És el cel de Veermer. Tot és qüestió de la diferent inclinació dels raigs solars i, al cap de l'any, del nombre d'hores de sol. Tots dos quadres són genials, però crec no equivocar-me si penso que gran part de la població escolliria per viure un cel com el de Sorolla. Dubto molt que cap jubilat espanyol decideixi passar els darrers dies de la seva vida a la costa finlandesa, mentre que tots coneixem el que està passant a les Illes Balears o a una gran part del nostre litoral mediterrani.

De fet, el tema de la radiació solar és tan important (considerant a més els beneficis energètics i agrícoles que representa) que en una d'aquestes idees genials de la comunitat internacional, en un moment determinat es va parlar d'una possible ecotaxa a pagar pels països en funció de la radiació solar rebuda, oblidant que aquesta forma part dels dons gratuïts que permeten que a la Terra hi hagi vida. Afortunadament, alguna de les grans potències que rep una bona porció d'energia solar es va declarar totalment contrària i la idea no va fructificar.

Aprofitant un dels moments de distensió que ens van oferir els nostres amics finlandesos, vam establir una d'aquestes típiques converses de "en el meu país..." tot comparant els diferents hàbits. Una de les coses que a mi m'havia cridat l'atenció, malgrat que ja la coneixia d'altres països, era la forma en què una gran part dels finlandesos es divertien durant el cap de setmana, és a dir, carregant caixes de cervesa i seient a veure-se-les una darrere l'altra. Per què? Evidentment, un antropòleg ho sabria dir millor que jo, però el noi finlandès ho va resumir en una frase: "Aquí el novembre no és una estació. El novembre és un estat de la ment". Durant aquest mes, un sector de la població està casi permanentment beguda i el nombre de suïcidis s'incrementa considerablement. No és el cas d'un de nosaltres que decideix d'anar a viure a Finlàndia. És el cas de les persones que ja són nascudes allà i que els seus avantpassats també hi van viure. Tots coneixem els avenços del països nòrdics i tots coneixem l'elevat nombre de suïcidis que hi ha. Evidentment, el clima no és l'únic responsable, potser tampoc el més important, però és un factor determinant. Dies i dies sense veure el sol, ficats dins de les cases, en moltes ocasions aïllades, digueu-me si això no pot influir realment en l'estat anímic de les persones. I un entorn fred, usualment ennuvolat, no creieu que pot tenir una certa influència en la forma de viure, de comunicar-se i de gaudir dels moments d'esbarjo?

I podríem anar a les antípodes d'aquesta situació. Nosaltres, seríem capaços de mantenir la nostra activitat a 40° a l'ombra i amb una humitat del 80%? I amb pluges monsòniques periòdiques? Doncs més d'un 40% de la població mundial ha de viure en aquestes condicions i, no sé si casualment, es troben en la major part dels països menys desenvolupats. En alguns casos la influència d'un determinat tipus de temps es troba fins i tot en la legislació. Aquest és el cas d'Alemanya, on una situació de vent tipus "fohen" (molt sec i càlid) és acceptada com a desagrauant dels delictes comesos durant la mateixa.

Però l'ésser humà, igual que els altres éssers vius, s'ha d'acoblir al medi que l'envolta i arribar al millor equilibri i entesa que pugui. I, de fet, això és el que va

fer durant una gran part de la seva història, fins que aquest equilibri es feia inviable i optava per emigrar. La mateixa Bíblia està plena de referències: les plagues d'Egipte, el diluvi universal, la història de José, l'emigració d'Abraham coincidint amb una forta sequera que va afectar l'Orient Mitjà... En els escrits dels babilonis i dels egipcis ja s'hi troben abundants referències al clima, sobretot quan el mal temps feia estralls. En moltes ocasions es troben lligades al culte. Sense anar més lluny, en el cas de Catalunya i d'altres zones d'Espanya, s'ha pogut fer una reconstrucció dels períodes i de la gravetat de les sequeres a partir de les anomenades "rogatives pluvial". Aquestes rogatives podien ser de quatre o cinc tipus, començant per l'anomenada pregària particular, quan el cas encara no era gaire greu i, acabant, en el cas de Barcelona, per la immersió de la veracreu en les aigües del port¹

El passat mes de juliol es va celebrar a Barcelona una reunió internacional amb el fi de discutir l'objectivització (és a dir, la possible quantificació en termes de pluja, dies de sequera...) de les llargues sèries històriques sobre clima que es podien extreure de la informació que consta als manuscrits, arxius, informes municipals i eclesiàstics, diaris personals, etc. També d'aquella informació que es pot extreure dels anells dels arbres, de la composició del gel, de la reconstrucció del paisatge a través del paleopolen... Un tema per a mi fascinant que va més enllà de la pròpia climatologia. Per exemple, coneixieu que el descobriment i la conquesta d'Amèrica es va dur a terme en uns moments en què les condicions climàtiques eren terriblement adverses, i que després de pluges continuades succeïen llargs períodes de sequera? Evidentment, això va portar fam, malalties i plagues, tant en la població indígena com en els nous habitants. Però les hipòtesis van més enllà. L'altre dia, parlant amb un amic historiador i climatòleg, vam comparar la situació actual amb altres situacions passades i ens vam aturar a parlar del segle XVIII. A Europa, la segona part d'aquest segle es va caracteritzar per un seguit d'inundacions, sequeres i onades de fred. Els mateixos cronistes parlaven que el temps s'havia tornat boig. Òbviament, això va afectar molt l'agricultura, principal recurs econòmic en aquells moments. Els propis cronistes deien que es va passar, ràpidament, d'un període de molta tranquil·litat a un període caracteritzat per la violència i les revolucions, algunes de les quals ja coneixem. Segur que no va ser l'única causa, però segur també que aquell canvi climàtic (perquè això del "canvi climàtic" no és nou d'ara, en realitat, el clima està en una contínua evolució) va representar un factor important. I es pot demostrar que això ja ha passat en altres moments de la història.

Certament, la història podria haver estat diferent si al 1588, la Gran Armada espanyola no s'hagués enfonsat en el Mar del Nord a conseqüència d'una terrible tempesta, o si l'hivern de 1941-42, durant el qual es va dur a terme la campanya de Rússia, no hagués estat extremadament fred... De fet, els grans avenços en els estudis meteorològics realitzats en la primera part del segle XX, van estar totalment relacionats amb les dues guerres mundials i, encara a molts països, entre ells Estats

1 BARRIENDOS, M. *El clima histórico de Cotalunya. Aproximación a sus características generales (ss. XV-XIX)*, Departamento de Geografía Física, Universidad de Barcelona, España. Tesis de Doctorado inédita, (500 pp), 1994.

Units, hi ha una part de la investigació en meteorologia i climatologia forçament vinculada a l'exèrcit. Si en una de les darreres pel·lícules d'espionatge el dolent ho volia controlar tot mitjançant la premsa, no seria res d'estrany voler controlar el món tot controlant el clima (afortunadament, això és ciència ficció).

Així, en la relació clima-home es poden distingir dues grans actituds. La primera, més primitiva, quan la societat no es veu capaç de modificar les conseqüències de les adversitats meteorològiques i opta per acoblar-se, emigrar, o recórrer a la petició d'ajuda als déus o a Déu. D'aquesta situació, ja n'hem parlat una mica abans. La segona, quan la societat decideix que pot controlar-ho tot i, per tant, pot trencar l'equilibri amb el seu entorn. Aquesta, que ja l'hem introduïda en el punt anterior, no està relacionada, exclusivament, amb un desig de conquerir el món o de defensar-se davant d'un desig semblant. Aquest voler controlar-ho tot és, potser, una de les malalties més esteses del nostre temps. Perquè el problema no és el fet de tenir unes eines que abans no teníem per "controlar" el temps i la Natura. El problema és que tot i tenint-les, el domini cec, la comoditat i l'ambició ens impedeixen d'utilitzar-les correctament. Per exemple, actualment hi ha estudis que permeten conèixer els riscos que hi ha pel fet de viure en determinades zones de fort perill d'inundacions, allaus, esllavissades..., però no volem renunciar-hi. Potser fem més "esport de risc" del que ens pensem. Tots coneixem el cas de Biescas, però no serà estrany que d'aquí a uns anys es torni a instal·lar un càmping en el mateix lloc, o sense anar tan lluny, que un estiu d'aquests passi una cosa semblant en un càmping del Pirineu català. I la solució al problema no només depèn de l'Administració, sinó que depèn de la conscienciació de la gent. En un dels projectes europeus sobre inundacions en què vaig participar, van presentar estudis fets en diferents països on es demostrava que, malgrat haver patit una inundació i pèrdues materials i humanes, molta gent que vivia a zones de fort risc de crescudes no volien canviar la seva residència a un altre lloc. Sense anar més lluny, així ho van afirmar nombroses persones afectades per les inundacions d'Extremadura de 1997. Curiosament, a Catalunya, en èpoques passades no hi havia tants morts per les crescudes com els que hi ha hagut en aquest segle. Era una qüestió de respectar els marges del riu i de respondre adequadament quan es produïa la forta precipitació. I pensem que, actualment, els embassaments ens han salvat d'algunes catàstrofes. Tan sols una pregunta, si jo us digués que aquella caseta d'estiu que teniu en aquell lloc tan maco i tan panoràmic està en una zona amb un perill de patir una inundació o una forta esllavissada cada 50 anys, què faríeu? És un problema d'"educació del risc" que deixo per a vosaltres.

A vegades resulta difícil obrir portes a cursos per a mestres que fan referència a l'Educació Ambiental. Això és curiós en un moment en què a tots ens agrada dir que som "ecologistes" i que volem un "desenvolupament sostenible". És curiós perquè no podem estimar allò que no coneixem, ni podem lluitar si no sabem fer servir les armes més adequades. Pensem que ser ecologistes és estar en contra de l'energia nuclear? Bé, a França, els ecologistes estan en contra de la construcció d'embassaments per fer energia hidroelèctrica i no diuen res de l'energia nuclear. Fins i tot, quan França exporta la seva energia cobra un plus per tractar-se d'energia neta.

Llavors, l'ecologia té fronteres? Parlem de desenvolupament sostenible i cada vegada utilitzem més el cotxe per a qualsevol recorregut; ens volem posar roba de màniga curta a l'hivern i de màniga llarga a l'estiu, i les calefaccions i els aires condicionats han de ser cada vegada més potents... i aquesta contaminació va a parar a algun lloc, i aquesta energia en excés també s'ha de generar... No, no vull entrar aquí a parlar ni d'ecologia ni de desenvolupament sostenible. Solament vull demanar respecte per allò que ens envolta, respecte per l'aire i per l'aigua, pel nostre clima i pel clima en el qual viuran els nostres descendents. Hi ha una cosa ben certa, podem conèixer com el clima influeix en l'home, però no podem determinar com pot arribar a influir l'home en el clima.

I, per cert, ja que em sembla que a hores d'ara no es faran moltes "rogatives propluvia", siguem tots conscients que l'alerta de sequera no és en va i actuem en conseqüència.